КЛЮЧОВА ТЕМА[1]
Пункт 1 статті 6 (кримінально-правовий аспект)
Використання (незаконно отриманих) доказів

(Останнє оновлення: 29.02.2024)

Вступ

Стаття 6 визнає право на справедливе слухання. Вона не встановлює жодних правил щодо прийнятності доказів як таких, оскільки це питання має регулюватися переважно національним законодавством (*«Шенк проти Швейцарії» (Schenk v. Switzerland)*, 1988 р., §§ 45-46; *«Морейра Феррейра проти Португалії (№ 2)» (Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2))* [ВП], 2017 р., § 83, і *«Юксель Ялчинкая проти Туреччини» (Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye)* [ВП], 2023 р., § 302)

Отже, до сфери відповідальності Суду в принципі не входить визначення того, чи певні типи доказів (наприклад, докази, отримані незаконно з точки зору національного законодавства) можуть бути прийнятними. Його завдання згідно з пунктом 1 статті 6 натомість полягає в оцінюванні справедливості провадження загалом, включно зі способом, у який було отримано та використано докази, і способом, у який було розглянуто заперечення проти доказів (*«Хан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom)*, 2000 р., § 34; *«Яллог проти Німеччини» (Jalloh v. Germany)* [ВП], 2006 р., § 95; *«Биков проти Росії» (Bykov v. Russia)* [ВП], 2009 р., § 89, і *«Юксель Ялчинкая проти Туреччини» (Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye)* [ВП], 2023 р., §§ 303 і 310).

Принципи, отримані з поточної судової практики

Загальні принципи:

- Під час визначення справедливості провадження загалом Суд враховує такі чинники (*«Яллог проти Німеччини» (Jalloh v. Germany)* [ВП], 2006 р., § 96; *«Биков проти Росії» (Bykov v. Russia)* [ВП], 2009 р., § 89; *«Ґефґен проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany)* [ВП], 2010 р., § 164; *«Юксель Ялчинкая проти Туреччини» (Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye)* [ВП], 2023 р., §§ 303, 310 і 324; *«Айєтулла Ай проти Туреччини» (Ayetullah Ay v. Turkey)*, 2020 р., §§ 123-130):
  - характер стверджуваної незаконності під час отримання відповідних доказів і, якщо йдеться про порушення іншого права згідно з Конвенцією, характер виявленого порушення;
  - чи було надано можливість заявнику оскаржити достовірність доказів і заперечити проти їх використання за умови дотримання принципів змагальності провадження та рівності сторін обвинувачення та захисту;
  - якість доказів і обставини, за яких їх було отримано, і чи не ставлять ці обставини під сумнів їхню достовірність або точність;

[1] Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.
Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

- чи були заперечення заявника проти доказів належним чином розглянуті національними судами, тобто чи заявника дійсно було «почуто», і чи суди підкріпили свої ухвали відповідною та достатньою аргументацією;
- чи мали докази, про які йдеться, вирішальне значення для результатів кримінального провадження.

- Що стосується вивчення характеру стверджуваної незаконності, то цей критерій застосовувався в таких випадках:
  - якщо докази, що використовувались під час провадження, ймовірно були отримані з порушенням прав на захист (наприклад, див. рішення у справах *«Ласка і Ліка проти Албанії» (Laska and Lika v. Albania)*, 2010 р., §§ 64-71, щодо використання доказів, отриманих під час пред'явлення особи для впізнання; *«Еркапіч проти Хорватії» (Erkapić v. Croatia),* 2013 р., §§ 79-87; *«Домінка проти Словаччини» (Dominka v. Slovakia)* (ухв.), 2018 р.; *«Стівенс проти Мальти (№ 3)» (Stephens v. Malta (no. 3))*, 2020 р., §§ 64-67; *«Тонков проти Бельгії» (Tonkov v. Belgium)*, 2022 р., §§ 64-68; щодо використання доказів, отриманих шляхом тиску на співобвинуваченого, включно з допитом співобвинуваченого не в присутності адвоката; див. також *«Мехмет Зекі Доган проти Туреччини (№ 2)» (Mehmet Zeki Doğan v. Türkiye (no. 2))*, 2024 р., §§ 79-88, щодо використання свідчень співобвинуваченого, наданих не в присутності адвоката, під час відновленого кримінального провадження після виявлення Судом порушення пункту 1 і підпункту «c» пункту 3 статті 6 у першій заяві, поданій заявником);*«Юксель Ялчинкая проти Туреччини» (Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye)* [ВП], 2023 р., § 316, щодо використання оперативної інформації проти обвинуваченого; або *«Ільгар Маммадов проти Азербайджану (№ 2)» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan (no. 2))*, 2017 р., § 237, щодо неправомірного використання викривальних свідчень та речових доказів проти заявника);
  - у разі використання доказів, ймовірно отриманих з порушенням статті 8, включно з випадками, коли Суд виявив порушення цього положення (наприклад, див. рішення у справах *«Биков проти Росії» (Bykov v. Russia)* [ВП], 2009 р., §§ 69-83, і *«Драгоєвич проти Хорватії» (Dragojević v. Croatia)*, 2015 р., §§ 127-135, щодо незаконного таємного стеження; *«Ходорковський та Лєбєдєв проти Росії» (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia)*, 2013 р., §§ 699-705, *«Праде проти Німеччини» (Prade v. Germany),* 2016 р., і *«Будак проти Туреччини» (Budak v. Turkey)*, 2021 р., §§ 68-90, щодо використання доказів, отриманих під час операцій з обшуку та вилучення);
  - використання електронних доказів, що може викликати особливі труднощі, включно з явними проблемами з достовірністю, теоретично не передбачає інакшого застосування гарантій згідно з пунктом 1 статті 6, при чому головна суть полягає в тому, що ці докази не можна використовувати у спосіб, що підриває основні принципи справедливого судового розгляду (*«Юксель Ялчинкая проти Туреччини» (Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye)* [ВП], 2023 р., §§ 312-313);
  - розгляд питання щодо прийнятності речових доказів, отриманих внаслідок дій, що класифікуються як нелюдське поводження, яке порушує статтю 3, проте не підпадають під визначення катування; водночас треба розуміти, що використання таких доказів завжди порушує серйозні питання стосовно справедливості провадження (наприклад, див. рішення у справах *«Ґефґен проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany)* [ВП], 2010 р., §§ 178-188; *«Ель Хаскі проти Бельгії» (El Haski v. Belgium)*, 2012 р., § 85).

- Виконуючи оцінку на основі вищенаведеного тесту, зокрема стосовно останньої складової (важливість доказів для результату), Суд підкреслив, що значущість наявності інших доказів, окрім тих, що оскаржуються, залежить від обставин справи. Втім, якщо докази дуже вагомі і відсутні сумніви щодо їх достовірності, потреба в підтверджувальних доказах, відповідно, є меншою (*«Хан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom)*, 2000 р., § 34; *«Юксель Ялчинкая проти Туреччини» (Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye)* [ВП], 2023 р., § 310; *«Праде проти Німеччини» (Prade v. Germany)*, 2016 р., § 40).

Докази, отримані з порушенням статті 3 Конвенції:

- Вищенаведений тест визначення справедливості провадження загалом не є застосовним до випадків використання під час провадження свідчень, отриманих внаслідок будь-яких форм жорстокого поводження згідно зі статтею 3, або речових доказів, отриманих внаслідок дій, що класифікуються як катування згідно зі статтею 3 Конвенції. Використання таких доказів під час провадження, незалежно від їх доказової сили та незалежно від того, чи мало їх використання вирішальне значення для визнання обвинуваченого винним, автоматично робить провадження загалом несправедливим, що порушує статтю 6 (*«Ґефґен проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany)* [ВП], 2010 р., §§ 166-167; *«Ель Хаскі проти Бельгії» (El Haski v. Belgium)*, 2012 р., § 85; *«Ібрагім та інші проти Сполученого Королівства» (Ibrahim and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2016 р., § 254). Це також стосується використання у кримінальному провадженні свідчень, отриманих внаслідок жорстокого поводження з боку приватних осіб (*«Цвік проти Польщі» (Ćwik v. Poland),* 2020 р., §§ 88-89).
- Ці принципи застосовуються не лише у випадках, коли жертвою поводження, яке порушує статтю 3, є власне обвинувачений, але й у випадках, коли залучені треті сторони (*«Ель Хаскі проти Бельгії» (El Haski v. Belgium)*, 2012 р., § 85; *«Качіу та Которрі проти Албанії» (Kaçiu and Kotorri v. Albania)*, 2013 р., § 128).
- Відсутність прийнятної скарги за статтею 3, в принципі, не заважає Суду взяти до уваги твердження заявника про те, що свідчення в поліції були отримані з використанням методів примусу чи утисків, а тому їх долучення до матеріалів справи, на яке посилався суд першої інстанції, є порушенням гарантії справедливого судового розгляду згідно зі статтею 6 (*«Мехмет Думан проти Туреччини» (Mehmet Duman v. Turkey)*, 2018 р., § 42). Аналогічні міркування застосовуються, якщо заявник скаржиться на використання доказів, ймовірно отриманих внаслідок жорстокого поводження, чого Суд, на основі наявних у нього матеріалів, встановити не зміг (відсутність істотного порушення статті 3 Конвенції). У таких випадках, оскільки заявник висунув обґрунтовану скаргу щодо того, що речові докази, ймовірно, були отримані внаслідок жорстокого поводження, національні суди зобов'язані з'ясувати обставини справи, а неспроможність це зробити може призвести до порушення статті 6 (*«Бохонько проти Грузії» (Bokhonko v. Georgia)*, 2020 р., § 96).
- У справі *«Сассі та Бенчеллалі проти Франції» (Sassi and Benchellali v. France)*, 2021 р., §§ 89 і 93, Суд розглянув скаргу заявників щодо несправедливості кримінального провадження проти них у Франції, пов'язаної з використанням свідчень, які вони дали представникам французьких органів влади на базі США в затоці Гвантанамо. Попри те, що раніше Суд звернув увагу на твердження щодо жорстокого поводження та насильства над підозрюваними в тероризмі, утримуваними органами США в цьому контексті, у цій справі скарга заявників щодо порушення статті 3 з боку французьких агентів була оголошена неприйнятною. Водночас Суд постановив, що згідно з положеннями статті 6 зобов'язаний розглянути, чи національні суди врахували та в якому обсязі врахували твердження заявників про жорстоке поводження, попри те що

вони зазнали його за межами Держави суду, разом з будь-якими потенційними наслідками для справедливості провадження. Зокрема, Суд перевірив, чи належним чином національні суди розглянули заперечення заявників щодо достовірності та доказової сили наданих ними свідчень та чи отримали заявники реальну можливість оскаржити допустимість цих свідчень і заперечити проти їх використання.

Інші скарги щодо використання доказів:

- Поза конкретними питаннями щодо доказів, отриманих із порушенням статті 3, критерії оцінювання справедливості провадження загалом стосовно способу отримання та використання доказів під час провадження мають широку сферу застосування. Отже, коли справа стосується загальної скарги на спосіб отримання та використання доказів під час провадження, Суд віддавав перевагу розгляду таких скарг з точки зору загальних критеріїв справедливості під час використання доказів (наприклад, див. рішення у справах *«Сіладьї проти Румунії» (Szilagyi v. Romania)* (ухв.), 2013 р., §§ 24-33; *«Арапі проти Албанії» (Arapi v. Albania)* (ухв.), 2015 р., §§ 74-82).
- У деяких випадках докази можуть бути заплямованими порушенням статті 3, проте справа не підпадатиме під категорію справ щодо прийнятності свідчень або речових доказів, отриманих із порушенням цього положення. Наприклад, у справі *«Бутаффала проти Бельгії» (Boutaffala v. Belgium)*, 2022 р., §§ 87-88, Суд розкритикував підхід національних судів, що передбачав надання вирішального значення свідченням офіцерів поліції, які здійснили арешт, стосовно пред'явлених проти заявника обвинувачень в опорі такому арешту, коли сам уряд визнав (у односторонній заяві), що обставини арешту суперечили положенню про заборону поводження, що принижує гідність, згідно зі статтею 3 (див. також рішення у справі *«Репеско та Репеску проти Республіки Молдова» (Repeşco and Repeşcu v. the Republic of Moldova)*, 2023 р., §§ 29-33).

Варті уваги приклади

- *«Ґефґен проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany)* [ВП], 2010 р. — стосовно речових доказів, отриманих внаслідок дій, що кваліфікуються як нелюдське поводження, яке порушує статтю 3, але не підпадають під визначення катування;
- *«Юксель Ялчинкая проти Туреччини» (Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye)* [ВП], 2023 р. — стосовно прийняття електронних доказів, отриманих національним розвідувальним управлінням, і відсутності в заявника можливості ефективно оскаржити ці докази;
- *«Драгоєвич проти Хорватії» (Dragojević v. Croatia)«Драгоєвич проти Хорватії» (Dragojević v. Croatia),* 2015 р. — стосовно доказів, отриманих шляхом таємного стеження, яке порушує статтю 8 Конвенції;
- *«Праде проти Німеччини» (Prade v. Germany),* 2016 р. — стосовно доказів, отриманих під час операцій обшуку та вилучення, які не відповідали вимогам національного законодавства;
- *«Ільгар Маммадов проти Азербайджану (№ 2)» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan (no. 2)),* 2017 р. — стосовно загальної несправедливості використання доказів під час провадження;
- *«Цвік проти Польщі» (Ćwik v. Poland)*, 2020 р. — стосовно використання у кримінальному провадженні свідчень, отриманих внаслідок жорстокого поводження з боку приватних осіб;

- *«Сассі та Бенчеллалі проти Франції» (Sassi and Benchellali v. France)«Сассі та Бенчеллалі проти Франції» (Sassi and Benchellali v. France)*, 2021 р. — стосовно використання свідчень, наданих представникам влади Держави-відповідача в контексті стверджуваного жорстокого поводження, якого заявники зазнали за межами Держави суду.

Повторення загальних принципів

- *«Биков проти Росії» (Bykov v. Russia)* [ВП], 2009 р. (§§ 88-91);
- *«Юксель Ялчинкая проти Туреччини» (Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye)* [ВП], 2023 р. (§§ 303, 310 і 324);
- *«Драгоєвич проти Хорватії» (Dragojević v. Croatia)«Драгоєвич проти Хорватії» (Dragojević v. Croatia)*, 2015 р. (§§ 127-130);
- *«Праде проти Німеччини» (Prade v. Germany)*, 2016 р. (§§ 32-35);
- *«Айєтулла Ай проти Туреччини» (Ayetullah Ay v. Turkey)*, 2020 р. (§§ 123-130).

Суміжна (але відмінна) тема

Докази, надані свідками, які співпрацюють зі стороною обвинувачення:

- Питання, пов’язане з використанням доказів під час провадження, також постає у зв’язку з прийняттям доказів, наданих свідками, які співпрацюють зі стороною обвинувачення.
- У зв’язку з цим Суд постановив, що використання показань свідків, наданих в обмін на імунітет або інші вигоди, може поставити під сумнів справедливість судового розгляду над обвинуваченим і здатне порушити складні питання, оскільки за своєю природою такі показання вразливі до маніпуляцій і можуть бути надані винятково з метою отримання вигоди чи з особистої помсти. Водночас використання показань цього типу як такого недостатньо для того, щоб провадження вважалось несправедливим (*«Вергук проти Нідерландів» (Verhoek v. the Netherlands)* (ухв.), 2004 р.; *«Корнеліс проти Нідерландів» (Cornelis v. the Netherlands)* (ухв.), 2004 р.). У кожному випадку під час проведення оцінки Суд розглядатиме провадження загалом і окрім прав на захист братиме до уваги суспільні інтереси та інтереси потерпілих у належному кримінальному переслідуванні і, в разі потреби, права свідків (*«Хабран і Далем проти Бельгії» (Habran and Dalem v. Belgium)*, 2017 р., § 96).
- У цьому контексті Суд, зокрема, розглядатиме: чи була особа свідка відомою стороні захисту; чи знала сторона захисту про існування угоди зі стороною обвинувачення; чи розглянув національний суд угоду; чи звернув національний суд увагу на ймовірну вигоду, отриману свідком; чи обговорювалась угода в судовому процесі; чи мала сторона захисту можливість перевірити свідка; чи мала сторона захисту можливість перевірити склад прокурорської групи, яка бере участь у провадженні; чи усвідомлював національний суд небезпеки посилання на показання співучасників; чи обачно національний суд підійшов до показань; чи докладно пояснив національний суд причини, через які повірив свідку; чи існували незаплямовані підтверджувальні докази; чи розглянув апеляційний суд висновки суду першої інстанції щодо свідка; і чи було питання розглянуте всіма судами, які мають справу з різноманітними оскарженнями (*«Ксенофонтос та інші проти Кіпру» (Xenofontos and Others v. Cyprus)*, 2022 р., § 79).

КЛЮЧОВІ ПОСИЛАННЯ З СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Провідні справи:

- *«Шенк проти Швейцарії» (Schenk v. Switzerland)*, 12 липня 1988 року, серія A, № 140 (відсутність порушення пункту 1 статті 6);
- *«Биков проти Росії» (Bykov v. Russia)* [ВП], № 4378/02, 10 березня 2009 року (відсутність порушення пункту 1 статті 6);
- *«Ґефґен проти Німеччини» (Gäfgen v. Germany)* [ВП], № 22978/05, ЄСПЛ 2010 (відсутність порушення пунктів 1 і 3 статті 6);
- *«Юксель Ялчинкая проти Туреччини» (Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye)* [ВП], № 15669/20, 26 вересня 2023 року (порушення пункту 1 статті 6);
- *«Ель Хаскі проти Бельгії» (El Haski v. Belgium)*, № 649/08, 25 вересня 2012 року (порушення статті 6);
- *«Цвік проти Польщі» (Ćwik v. Poland)*, № 31454/10, 5 листопада 2020 року (порушення пункту 1 статті 6);

Інші справи:

- *«Хан проти Сполученого Королівства» (Khan v. the United Kingdom)*, № 35394/97, ЄСПЛ 2000-V (відсутність порушення пункту 1 статті 6);
- *«Яллог проти Німеччини» (Jalloh v. Germany)* [ВП], № 54810/00, ЄСПЛ 2006-IX (порушення пункту 1 статті 6);
- *«Ласка і Ліка проти Албанії» (Laska and Lika v. Albania)*, №№ 12315/04 та 17605/04, 20 квітня 2010 року (порушення пункту 1 статті 6);
- *«Еркапіч проти Хорватії» (Erkapić v. Croatia),* № 51198/08, 25 квітня 2013 року (порушення пункту 1 статті 6);
- *«Качіу та Которрі проти Албанії» (Kaçiu and Kotorri v. Albania)*, №№ 33192/07 та 33194/07, 25 червня 2013 року (порушення пункту 1 статті 6);
- *«Ходорковський та Лєбєдєв проти Росії» (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia)*, №№ 11082/06 і 13772/05, 25 липня 2013 року (порушення пункту 1 і підпункту «d» пункту 3 статті 6 щодо використання доказів обвинувачення, що ймовірно були отримані в незаконний спосіб або є недостовірними);
- *«Сіладьї проти Румунії» (Szilagyi v. Romania)* (ухв.), № 30164/04, 17 грудня 2013 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- *«Драгоєвич проти Хорватії» (Dragojević v. Croatia)*, № 68955/11, 15 січня 2015 року (відсутність порушення пункту 1 статті 6);
- *«Арапі проти Албанії» (Arapi v. Albania)* (ухв.), № 27656/07, 7 липня 2015 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- *«Праде проти Німеччини» (Prade v. Germany)*, № 7215/10, 3 березня 2016 року (відсутність порушення пункту 1 статті 6);
- *«Ільгар Маммадов проти Азербайджану (№ 2)» (Ilgar Mammadov v. Azerbaijan (no. 2))*, № 919/15, 16 листопада 2017 року (порушення пункту 1 статті 6);
- *«Домінка проти Словаччини» (Dominka v. Slovakia)* (ухв.), № 14630/12, 3 квітня 2018 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- *«Мехмет Думан проти Туреччини» (Mehmet Duman v. Turkey)*, № 38740/09, 23 жовтня 2018 року (порушення пункту 1 і підпункту «c» пункту 3 статті 6);

- *«Стівенс проти Мальти (№ 3)» (Stephens v. Malta (no. 3))*, № 35989/14, 14 січня 2020 року (відсутність порушення пункту 1 статті 6);
- *«Бохонько проти Грузії» (Bokhonko v. Georgia)*, № 6739/11, 22 жовтня 2020 року (порушення пункту 1 статті 6);
- *«Айєтулла Ай проти Туреччини» (Ayetullah Ay v. Turkey)*, №№ 29084/07 та 1191/08, 27 жовтня 2020 року (порушення пунктів 1 і 3 статті 6);
- *«Будак проти Туреччини» (Budak v. Turkey)*, № 69762/12, 16 лютого 2021 року (порушення пункту 1 статті 6);
- *«Сассі та Бенчеллалі проти Франції» (Sassi and Benchellali v. France)*, №№ 10917/15 та 10941/15, 25 листопада 2021 року (відсутність порушення пункту 1 статті 6);
- *«Бутаффала проти Бельгії» (Boutaffala v. Belgium)*, № 20762/19, 28 червня 2022 року (порушення пункту 1 статті 6);
- *«Репеско та Репеску проти Республіки Молдова» (Repeşco and Repeşcu v. the Republic of Moldova)*, № 39272/15, 3 жовтня 2023 року (порушення пункту 1 статті 6);
- *«Мехмет Зекі Доган проти Туреччини (№ 2)» (Mehmet Zeki Doğan v. Türkiye (no. 2))*, № 3324/19, 13 лютого 2024 року (порушення пункту 1 статті 6).